

BANKACILIK KRİZLERİNİN YÖNETİMİ

Hicabi ERSOY*

ÖZ

Bu çalışmada finansal krizlerin nedenleri ile krizin sorunlu bir bankacılık sisteminden kaynaklanması halinde oluşmasında etken olan faktörlerin nelerden oluştuğu araştırılmıştır. Bu çerçevede yapılan araştırmalar yanlış makro ekonomik politikalar ve bankacılık sisteminin kendi yapısından kaynaklanan bazı zaafklar nedeniyle bankacılık krizlerinin topluma etkilerinin ve maliyetinin ağırlaştığını ortaya koymaktadır.

Bu nedenle bankacılık kaynaklı krizlerin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için her ülkenin kendine has koşulları dikkate alınmak suretiyle, acil tedbirlerle birlikte, mali durumu tamamen bozulmuş olan finansal kuruluşların vakit geçirilmeden sistem dışına çıkarılması, sorunlu bankalar ve varlıklarının etkin bir şekilde yeniden yapılandırılması ve ülkeden yurt dışına sermaye çıkışları önlenmesi, bu şekilde finansal sistemin süratle istikrara kavuşturulması halinde zararlarının en aza indirilebilmesinin mümkün olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bankacılık, Finans, Kriz, Kriz Yönetimi

ABSTRACT

In this paper, the reasons of financial crises and the factors caused by a troubled banking system are researched. Researches in this concept show that the wrong macroeconomic policies and

* Dr., Mali Müşavir, Birleşik Fon Bankası Müdür, E-mail: hicabiersoy@gmail.com

some structural weaknesses of the banking sector make the impacts and costs of banking crises increased for the public.

For this reason, taking into account of each country's specific circumstances, to manage the banking crises effectively, if the insolvable financial institutions are closed, capital outflows are prevented, troubled financial institutions and their problem assets are liquidated, and urgent measures are taken immediately, minimizing the losses of the crisis and stabilizing the financial system can be possible.

Key words: Banking, Finance, Crisis, Crisis Management

1. Giriş

Özellikle piyasa verilerinin şeffaf olmadığı ülkelerde finansal liberalizasyonu takip eden dönemlerde kriz olasılığı önemli ölçüde artmaktadır. Finansal liberalizasyon ile piyasalar serbestleştiğinde, bankaların kredi müşterilerini ve projelerini iyi tanımadan, küçük ve büyük miktarlarda birçok firmayı kredilendirdikleri, bu suretle iyi ve kötü projelerle, iyi ve kötü şirketlerin aynı kategoride değerlendirildiği görülebilmektedir. Oysa piyasa disiplininin hakim olduğu şeffaf ekonomilerde zaman içinde şirketlerin ve projelerin iyisi ve kötüsü ayırt edilebilmekte, iyi projelere kredi verilirken, kötü projeler kredilendirilmemektedir. Yani mali ve ekonomik politikalarda şeffaflık, ahlaki riziko, yanlış seçim ve asimetric enformasyon* gibi olumsuzlukları ve dolayısıyla finansal kriz olasılığını azaltmaktadır. Eğer ekonomi yeterince şeffaf değilse, yani piyasa disiplini yok veya zayıf ise kredilendirmede istihbarat sürecinin verimsiz olduğu, iyi ile kötünün ayırt edilemediği, kredilerin iyi projelere yönlendirilemediği, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada yaşanmış ve görülmüştür. Özellikle son yaşanan global kriz sürecinde bankacılık sistemi kanıyla yanlış kredilendirmelerden kaynaklanan sorunların uluslararası düzeyde etkili olduğu ve gelişmiş ve gelişmekte olan tüm piyasaları derinden etkilediği görülmektedir.

* Asimetric enformasyon, ahlaki riziko (moral hazard) ve yanlış seçim (advers selection) için Bkz. Bölüm 4.1, s. 12-13.

2. Finansal Liberalizasyon, Globalleşme ve Finansal Krizler

Finansal liberalizasyon süreçleri birçok gelişmekte olan ekonomide 1970'lerde, Türkiye'de ise 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, önce ithalat ve ihracatın, sonra döviz hadlerinin serbestleşmesi ile başlamış, daha sonra sabit ya da kontrollü faiz hadleri serbest bırakılmış, devamında ise hisse senedi borsası, altın borsası, vadeli işlemler borsası gibi yeni piyasalar, İMKB, SPK, yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumlar, hisse senedi, varlığa dayalı menkul kıymet gibi yeni yatırım araçları türemiştir.

Bu süreçte, şirketler kesimine açılan fonların miktarı önemli ölçüde artmış, sadece İMKB gibi şirketlerin öz kaynak teminine yönelik kurumlar değil, bankalar da kabuk değiştirmişler ve şirketler kesimine verilebilecek, hem TL hem döviz bazlı kredilerin miktarında ve türünde önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. Böylece hem şirketler kesimi hızla büyümüş hem de Türkiye bu dönemlerden itibaren yıllık % 7'ler ve bunu aşan oranlarda büyüme hızlarını yakalayabilmiştir.

Globalleşme esas olarak portföy yatırımları aracılığıyla olmaktadır. Doğrudan yatırımlar (Toyota-Sabancı Ortaklığı gibi), karşılıklı her iki şirketi ve her iki ülkeyi de bağlayan uzun vadeli taahhütlerdir. Bu tür yatırımların ülkeye hem girmesi hem de ülkeden geri çıkması zordur. Portföy yatırımları ise genel olarak, İMKB'deki yabancı yatırımcılar gibi, mali araçlara yatırım yapan uluslararası fonlar tarafından temin edilmektedir. Bunların gelişi bir bilgisayar tuşuna basma hızında olduğu gibi, ülkeden çıkışı da aynı hızda gerçekleşebilmektedir. Finansal liberalizasyon süreci ile baş etmeyi güçleştiren de fonların giriş-çıkışındaki bu hızdır. Sistem kırılmaşıp krizlere açıldıkça, kendini daha iyi koruyan şirketler olduğu gibi sistemle birlikte daha fazla kırılmaşıp ve krizle birlikte ortadan kaybolan şirketler de vardır.

Burada finansal krizlere karşı mücadeledeki ilk adım bankacılık sisteminin etkin denetim ve gözetim altında tutulmasıdır. Bilindiği gibi ülkemizde yaşanan 1994 krizinde, krizden çıkışın bir unsuru olarak kullanılan sistemdeki tüm mevduata getirilen sigorta sistemi, 2001 krizinin sebeplerinden ve krizi ağırlaştıran unsurlardan biri olmuştur. Döviz % 4 faiz veren banka da %12 faiz veren banka da

aynı şemsiye altında korunmuş, sistem zayıf bankayı kuvvetli banka aleyhine korur olmuş, bu da "ahlaki rizikoya" (moral hazard) yol açmıştır. Zayıf bankanın kuvvetli banka aleyhine fon toplamasına mani olmanın tek yolu, tasarrufçunun taşıdığı riski bilmesi ve bankaya para yatırırken, bankalardan hangisinin güvenilir hangisinin güvenilir olmadığını hesabını yapmasıdır. Yani mevduata %100 tasarruf sigortası güvencesinin sınırsız süreli olmamasıdır.

Sistemin başarılı bankaları ve şirketleri koruyabilmesi için bankaların kullandıkları kredilerin, özellikle bünyelerine dahil oldukları holdinglerin şirketlerine açabilecekleri kredilerin (grup bağlantılı krediler) sıkı gözetim altında tutulması gerekmektedir. Aksi halde iyi ile kötü ayırt edilemeyecek ve sistem kötü bankayı destekleyerek "yanlış seçim" (advers selection) yapılmasına sebep olacaktır.

Merhez ve Kaufman Dünya Bankası için hazırladıkları "Şeffaflık, Liberalizasyon ve Finansal Krizler" isimli makalelerinde, 1987-1997 yılları arasında 56 ülke üzerine yaptıkları çalışmada, dünya çapında birçok ülkede şeffaflık olmadığına banka kredilerinin firma değerlerine nazaran optimal seviyeleri aştığını, bunun fark edildiğinde bankaların ortaya çıkan büyük zararları kabullenmek yerine, rotatif kredilerle sorunlu kredilerin yüzdürülerek zararları bir süre finanse etmeye çalıştıklarını ortaya koymuşlardır. Ancak bu durum krizi geciktirmekte ama aynı zamanda geldiğinde etkilerini ve derinliğini de o ölçüde arttırmaktadır. (Merhez ve Kaufman, 2001)

Finansal krizle ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Goldstein ve Turner krizi "kısa vadeli faiz oranları, varlık fiyatları, ödemelerin bozulması ve iflaslar ile mali kurumların iflası gibi finansal göstergelerin tümünün veya çoğunluğunun ani, keskin ve açık bir biçimde bozulması" olarak (Goldstein ve Turner, 1999), Kindleberger ise finansal krizleri "konjonktürün tepe noktasındaki dönüşün temel bir unsuru ve önceki genişlemenin kaçınılmaz bir sonucu" olarak tanımlamaktadır. (Kindleberger, 2002) Mishkin, 1997 Kore krizi için: "Ülkenin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı en ciddi durgunluk! Reel G.S.M.H artışını % 5 - % 10 aralığında iken -% 6'ya düşüren bir kriz! İşsizliği dört misli artıran bir kriz!" ifadelerini kullanmaktadır. (Mishkin, 2001)

Finansal liberalizasyon süreci kapalı bir ekonomiyi dünyaya açan, zaten açık olan büyük ekonomilere de yeni ticaret ortakları getiren bir süreçtir. Bununla birlikte şeffaflığın olmaması kriz olasılığını önemli ölçüde arttırmaktadır. Ancak finansal liberalizasyon olmasa da kriz olabilir. (Muradoğlu, 2002)

Ekonomik konjonktürdeki yön değiştirme; yani genişleme döneminden, uzun ya da kısa bir bunalım (daralma) evresine geçiş bir krizi tanımlamaktadır. İşsizliğin artması, üretimin düşmesi gibi bir dizi sosyal, ekonomik ve mali etkilerin yanı sıra toplumda sisteme olan güvensizlik ve suç oranlarının artması ile baş gösteren bu olumsuz sürecin çok önemli bir ikili sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ülke içinde kriz öncesi ve sonrası servet dağılımının önemli ölçüde değişmesi, ikincisi ise ülkeler arasındaki servet dağılımının değişmesidir. Bir başka deyişle krize düşen ülkenin ulusal serveti kriz önleme politikalarının bir parçası olarak uluslararası finansal sistem ve bunun işleyiş biçimi kanalıyla başka ülkelere aktarılmaktadır. (Goldstein ve Turner, 1999, 11)

2.1. Finansal Krizlerin Nedenleri

Finansal krizlerin nedenleri genel olarak aşağıdaki gibi dört grupta toplanabilir;

- Sermayenin reel üretimde değerlendirilen bölümünün azalması,
- Uluslararası sermaye hareketleri,
- Yanlış ekonomi politikaları ve bunun sonucu olarak yapısal bozulma,
- Bankacılık sisteminin sorunlu olması.

Sermayenin reel üretimde değerlendirilen bölümünün azalması: Gelişmiş ülkelerde reel üretim sürecinde değerlendirilemeyen sermayenin dünya ölçeğindeki rant arayışı, uluslararası sermaye hareketlerine ilişkin gelişimin temel belirleyicisi olarak görünmektedir. Üretimde giderek daha az karlılıkla yatırılabilen sermayenin artan bölümü, reel üretim alanından uzaklaşmıştır. Banka ve kredi sistemine ödünç verilen sermaye hızla artarken, reel üretime yönelen

sermaye azalmış ve GSMH'da reel yatırımların payı düşüş göstermiştir. Böylece finansal yenilikler artmış, finans sektörü genişlemiştir. Ödünçlerdeki artışla birlikte kamu ve özel kesim borçları da hızla yükselmiştir. Bir yandan reel yatırımların azalan verimliliği, diğer yandan faiz getiren sermayenin daha elverişli koşullarda değerlendirilme olanakları toplam sermaye varlığının reel üretimde değerlendirilen bölümünün giderek azalmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde reel üretimde değerlendirilemeyen sermayenin ulusal sınırlar ötesinde serbestçe dolaşımı ihtiyacı, sermaye hareketlerine ilişkin sınırlama ve kontrollerin aşamalı olarak kaldırılması gereğini ortaya çıkarmış, iktisat politikaları da bu olanağı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Uluslararası sermaye hareketleri: İktisat politikalarının uluslararası sermaye hareketlerine olanak sağlayacak şekilde düzenlenmesinin yanı sıra iletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişimin sağladığı olanakların da kullanılmasıyla finans piyasaları teknik olarak da birbirine bağlanmış ve böylece piyasalar globalleşmiştir. Bu gelişimin etkisiyle, dünya ölçeğinde rant arayışı süreci spekülatif sermaye hareketlerinin olağanüstü artışını getirmiş, böylece büyük bir mali sermaye varlığı oluşmuştur. Bu nedenle global ağlarla birbirine bağlanmış olan finans piyasaları Dünya'daki beklentilerdeki en küçük değişimlere hızla reaksiyon vermekte, döviz kuru ve faiz değişimi beklentilerinden kar etmek üzere sermaye, ülkeler arasında hızla hareket etmektedir.

Yanlış ekonomi politikaları ve yapısal bozulma: Bir ekonomide kamu açıklarının, cari işlemler açığının ve tasarruf açığının artması ekonomideki yapısal bozulmanın esas nedenleridir. Döviz kurunun aşırı değerlenmesi ya da reel faiz oranlarının aşırı yükselmesi bu açıkların bir sonucudur. Açıkların sürdürülemez boyutlara ulaşması ekonomide devalüasyon beklentisini arttırmaktadır. Bu beklentilerin artması döviz talebini ve fiyatını yüksek oranda arttırarak finansal krizin tetiklenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, yanlış ekonomi politikaları ve bunun sonucu ortaya çıkan yapısal bozukluklar da krizlerin önemli nedenlerinden birisidir. (Mishkin, 1992, 92)

Bankacılık sisteminden kaynaklanan sorunlar: Bankacılık sisteminin sorunlu olması ekonomik krizlerin bir başka önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek faiz oranları ve aşırı açık döviz pozisyonları bankaların aldığı riskleri arttırmakta, piyasa disiplinin olmaması ve bankacılık sisteminin düzenleme ve denetlenmesindeki boşluklar ile bankaların yanlış mülkiyet yapıları ve hatalı yönetim politikalarının da etkisiyle bu durum spekülatif bir saldırı anında dahi bazı bankaları iflas durumuna getirmektedir.

2.2. Finansal Kriz Türleri

Günümüzde ülkeler arasında hızla yer değiştiren sermaye, ulusal ekonomiler için istikrarsızlık kaynağı oluşturmakta, ülkeden sermaye çıkışı ve ülke parasının değerindeki kuvvetli dalgalanmalar reel ekonomiye yansıyan önemli sorunlar yaratabilmektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı artışın ulusal ekonomiler açısından ortaya çıkardığı sorunlar, genel olarak finansal krizler bağlamında ele alınmaktadır. 1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan finansal krizler, ortaya çıkışında etkili olan faktörlere göre:

- Para krizleri,
- Döviz krizleri,
- Sistematik krizler ve
- Bankacılık krizleri

olmak üzere başlıca dört grupta sınıflandırılmıştır. (Davis, 1998, 116)

Para krizleri: Bir paraya yönelik spekülatif atakların kısa süre içinde o paranın değerini düşürmesi ya da bir ülkenin parasının değerini döviz rezervlerinde büyük kayıplar veya faiz oranlarında hızlı bir yükselişle savunmak zorunda kalması durumunda para krizinden söz edilir. Para krizinin en önemli göstergeleri döviz kurundaki ani hareketler ve sermaye hareketlerindeki ani ve keskin yön değiştirmelerdir.

Döviz krizleri: Bir ülkenin kamu veya özel kesimine ait dış borçlarını ödeyememesi nedeniyle ortaya çıkan krizlerdir.

Sistemik krizler: Sistemik krizler finansal sistemde ortaya çıkan ve sistemin varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok biçiminde tanımlanabilir. Sistemik krizler para krizi içerebilirken, para krizleri her zaman sistemik finansal krizlere yol açmayabilir.

Bankacılık krizleri: Bankaların iflasları veya banka başarısızlıkları nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirememeleri ya da bankacılık kesiminde meydana gelen krizin devlet müdahaleleriyle önlenmek zorunda kalınması durumunda bankacılık krizleri söz konusu olmaktadır. Bankacılıkta yaşanan kriz ekonominin geneline olan etkisi sebebiyle, diğer sektörlerde yaşanan krizlerden çok daha önemli görülür. Bunun nedeni, bankaların ekonomide kaynak dağılımını belirleyen kurumlar olmalarıdır. Ülkemizde olduğu gibi bankacılık sisteminin finansal aracılığa hükmettiği gelişmekte olan ülkelerde, "Bankacılık Krizi" ve "Finansal Kriz" aynı anlamı da taşıyabilir. (Akdiş, 2000, 4-5)

2.3. Finansal Krizlerin Temel Unsurları

Finansal krizler genel olarak dengesiz makro ekonomik çevreden ve finans ve bankacılık sisteminin yeterli derecede kontrol edilememesinden kaynaklanmakta, batan finansal kuruluşların kurtarılması amacıyla aktarılan fonlar mali dengeyi olumsuz etkilemekte ve bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Bu nedenle finans sistemlerinde meydana gelen krizlerin ekonominin diğer kesimlerine olan etkileri oldukça fazla olmaktadır. Finansal krizler aşağıda sıralanan unsurların varlığı halinde ortaya çıkmakta veya etkileri artmakta ve daha uzun sürmekte, ancak otoritelerin zamanında ve etkin müdahalesi ile kriz süreçlerinin daha başlangıçta önlenmesi ya da ekonomiye olan olumsuz etkilerinin sınırlandırılabilmesi mümkün bulunmaktadır. (Kaufman, 2000, 87)

- Ekonomik ortamdaki değişme olasılığının beklentileri büyük oranda değiştirmesi,
- Bazı finansal kurumların likidite sorunu ile karşı karşıya kalma korkusu,

- Varlıkları nakde döndürülememesi nedeniyle kaynak ihtiyacının artması ve ekonomik faaliyetlerin daralması,
- Faizlerin ve maliyetlerin yükselmesi, karlarda düşüş ve bunu iflasların izlemesi,
- Zorunlu varlık satışlarının sonucunda sağlam finansal kurumların da portföylerinin değerlerinin düşmesi nedeniyle solvebilitelerinin tehlikeye girmesi.

3. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır. (Karacan, 2000, 56)

- Bankaların temel özellikleri,
- Bankacılık sektörünün yapısı,
- Bankaların yurt dışı kaynaklara bağımlılığı,
- Banka pasiflerinin büyümesi,
- Makro ekonomik faktörler ve finansal liberalizasyon,
- Hükümet müdahaleleri.

Bankaların temel özellikleri: Bankalar tasarruflarla yatırımlar arasında aracı olarak, fonları fazla oldukları yerlerden ihtiyaç duyulan yerlere doğru kanalize ederler. Ancak, bu finansal kurumları diğerlerinden ayıran ve ekonomide katlanılabilir en az maliyetle çalışmalarına izin veren özelliklerden bazıları onları sistematik problemlere karşı da savunmasız yapmaktadır. Bankaların başlıca temel özellikleri aşağıda anlatılmıştır.

i. Likidite yetersizliği: Bankalar ağırlıklı olarak vadesiz veya kısa vadeli fon toplayarak kredileri daha uzun vadeli veya standart bir vade olmayan sözleşmelerle kullanırlar. Vade uyumsuzluğu olarak tanımlanan bu sorun bankaların kısa vadeli fonları uzun vadeli yatırımlara dönüştürmesini sağlarken piyasa algılamasındaki değişimlere bağlı olarak likidite riskini ortaya çıkarır. Fonlama maliyetleri sürdürülemez kadar yüksek seviyelere geldiğinde varlıklar ger-

çek değerleri üzerinden satılamazlar ya da banka artık piyasanın kendisi hakkındaki algılamalarından dolayı kaliteli iş ortaya koymaz. Bunlara bağlı olarak da likidite problemi daha önce öngörülemediği derecede ödeme güçlüğü sorununa dönüşebilir.

ii. Bilgi asimetrisi/Ahlaki sorun: Finansal aracılık bankaları derinden etkileyen iki tip sorun içerir. Öncelikle, bankalar kredi değerlendirme ve proje finansmanı konularıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan düzgün ve mükemmel olmayan bilgilerden kaynaklanan belirsizliklerle uğraşmak zorundadırlar. Bankalar bu yüzden yetersiz bilgi yani bilgi asimetrisi nedeniyle sonradan sorunlu hale gelebilecek bir kredi kararı verme riskine maruzdurlar. Bankalar ayrıca ahlaki riziko sorunu ile de karşı karşıya kalmaktadırlar, çünkü kredi müşterileri yüksek getiri imkanı sağlayan riskli işlere girme eğiliminde olduklarından, riskin çoğu bankalar yani kreditor tarafından taşınır.

iii. Yüksek finansal kaldıraç: Bankalar finansal kaldıraçın çok yüksek olduğu işletmelerdir. Bankaların pasif yapısı ağırlıklı olarak borç özellikli kısa vadeli fonlar ile hissedarların küçük ve sınırlı öz kaynaklarından oluşmaktadır. Bu yapı bankaların aşırı risk almaktan yarar sağlayacak ama zarar durumunda kaybı sınırlı olacak banka sahiplerini aşırı risk almaya teşvik etmektedir.

iv. Sistem desteği ve mudi güvencesi: Bankacılık sisteminin düzenleyici otoriteleri ödeme sisteminin sağlığını ve dengesini kurmakla sorumludur. Bu amaca yönelik olarak hükümetler tarafından genellikle mudilere mevduat sigortası sistemi aracılığıyla resmi ya da gayri resmi garantiler verilmekte, böylece bireyler mevduatlarının güvence altında olduğunu hissetmekte ve paralarını çekmeye daha az eğilimli olmaktadır. Ama gerçekte, finansal sistemin istikrarını sağlamaya yönelik bu düzenlemelerle hükümetler, bankaların alacaklılarını ve hissedarlarını mevduat sigortası ve sair yollarla muhtemel zararlardan korumak suretiyle bazı finansal kurumların ortak ve yöneticilerini ister istemez ahlaki rizikoya yol açacak şekilde aşırı risk almaya teşvik etmekte, diğer taraftan gerek likidite sorunu nedeniyle gerekse maliyet kaygısı taşımadan piyasa faizlerinin üzerinde kaynak toplayarak aşırı riskli alanlara veya kendi gruplarına

fon aktaran bankalar piyasa disiplinin ve rekabetin bozulmasına da yol açabilmektedirler.

v. Zararın kabullenilmemesi: Asimetrik bilginin önemli bir sonucu da bankaların aktif kalitelerine ilişkin problemleri gizleyebilmeleri ve mali tablolarında zararların ortaya çıkmasını geciktirebilmeleridir. Örneğin bankalar sorunlu hale gelmesi muhtemel kredilerin vadelerini uzatıp bunları döndürerek ve piyasa fiyatından yüksek faizlerle mevduat toplayıp bunların faiz giderlerini bilançolarına gerçekte olduğu gibi yansıtmayarak ya da gecikmeli olarak yansıtmak suretiyle zararın ortaya çıkmasını gizleyebilmektedirler. Bu nedenle bankalar likit olduğu müddetçe, teknik olarak ödeme güçlüğüne düşmüş olsalar dahi faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Zararın fark edilmesini gizlemek veya geciktirmek için likiditeyi sürdürebilmek amacıyla yüksek faiz oranlarıyla piyasadan toplanan mevduat ve sorunlu hale gelebilecek kredilerin döndürülmesi, ilave öz kaynak bulunamaması halinde ileriki dönemlerde ortaya çıkacak zararın saklanamaz hale gelerek boyutunu arttırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Bankacılık sektörünün yapısı: Bankacılık sektörünün yapısı ve organizasyonu bankacılık sektöründe krizlerin ortaya çıkmasında son derece önemli bir faktördür. Bankacılık sektörünün yapısı tek şubeli veya çok şubeli olabileceği gibi, üniversal bankacılık şeklinde de olabilir. Bu üç farklı yapı bankacılık krizlerine ilişkin farklı özellikler göstermektedir. Özellikle ABD örneğinde olduğu gibi coğrafi sınırlamaların bulunduğu tek şubeli bankacılık modelinin yaygın olduğu ve risklerini yeterince çeşitlendirememiş çok sayıda küçük ölçekli bankanın yer aldığı ülkelerin bankacılık sistemleri daha sık ve daha ciddi bankacılık krizleri ile karşılaşmaktadır.

Bankaların yurt dışı kaynaklara bağımlılığı: Bankaların yurt dışı kaynaklara olan bağımlılığı da bankacılık krizlerine yol açan önemli bir başka etkidir. Çünkü yabancı para mevduatın önemli bir bölümünü oluşturan ve sıcak para olarak adlandırılan yabancı kaynaklar, olumsuz finansal gelişmelere yerli mevduattan daha duyarlıdır ve böyle durumlarda yabancı kaynak çok hızlı bir şekilde bankacılık sektörünün dışına çıkmaktadır. Nihayetinde yabancı para mevduat

sahiplerinin bankalara tahaccümü sadece bankacılık sistemine zarar vermeyip, sektördeki rezervlerin yitirilmesine de neden olmaktadır. Nitekim ülkemizde Nisan 1994'te bankacılık krizinin ağırlaşmasının ve etkilerinin büyümesinin temelinde de bu olgu yatmaktadır. (Eğilmez ve Kumcu, 2001, 5-18)

Banka pasiflerinde artış: Ekonomiler geliştikçe ve olgunlaştıkça finansal derinliğin bir göstergesi olarak banka bilançoları ve dolayısıyla banka pasifleri de büyümektedir. Böylesi artışlar her zaman olumlu değildir. Banka pasiflerinin büyümesi ekonominin büyüklüğüne ve uluslararası rezervlerin stokuna göre çok hızlı ise, banka varlıkları likidite, vade ve döviz cinsine göre banka pasiflerinden önemli ölçüde farklıysa, bankanın sermayesi yetersizse ve ekonomi büyük güven şoklarına maruzsa o zaman bankacılık sektörü krizle karşı karşıya kalacak demektir.

Makro ekonomik faktörler ve finansal serbestleşme: Bankacılık krizleri sadece bankalar ya da bankacılık sektörünün kendi sorunlardan kaynaklanmamakta, makro ekonomik faktörlerde meydana gelen değişimler de buna neden olabilmektedir. Eğer bu faktörlerden biri veya birkaçında meydana gelen değişim bankanın varlıkları ile yükümlülüklerinin değerleri arasındaki ilişkiyi ani bir biçimde değiştirirse, bankalar bu durumdan olumsuz biçimde etkilenebilmektedir. Bankacılık sektörünün krizle karşı karşıya kalmasına yol açan bu makro ekonomik faktörler ülke dışı ve ülke içi olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Ülke içi makro ekonomik faktörler ekonomik büyüme ve enflasyon oranlarıdır. Ticaret hadlerindeki değişimler ile uluslararası faiz oranları ve kambiyo kurlarındaki değişimler ise krize neden olan dışa bağımlı makro ekonomik faktörleri oluşturmaktadır. Ticaret hadlerinde meydana gelen büyük dalgalanmaların bankaların müşterilerini de olumsuz etkilemesi durumunda, bunların bankalara karşı olan yükümlülüklerini (kredi anapara taksit ödemeleri ve kredi faiz ödemeleri) yerine getirememesine yol açabilmektedir.

Uluslararası faiz oranlarındaki değişim ve bunun özel sermaye hareketleri üzerinde neden olduğu etki de önemli bir dışsal faktör

olup, gerek borçlanma maliyetini gerekse yatırımın göreceli çekiciliğini değiştirmektedir.

Bankacılık sistemi açısından finansal serbestleşme genel olarak hükümetler tarafından sistem üzerindeki resmi denetimlerin azaltılması ya da gevşetilmesi (deregulation) ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılması sürecini tanımlamaktadır. Gerekli makro ekonomik koşulları sağlamaksızın, kurumsallaşmamış yapı ve finansal sektör yeterince güçlenmeden, aceleyle gerçekleştirilen serbestleşme hareketleri bankacılık sektöründe krizlere yol açmaktadır. Bir bankacılık sistemi ne kadar liberalleştirilmiş ise o ölçüde hassas ve duyarlı bir yapıya sahip demektir. Bu sebeple bir bankada ya da finansal sektörde önemli yer tutan bir kurumda ortaya çıkacak bir kriz kolaylıkla yayılma etkisi gösterecektir. Finansal serbestleşmeyle birlikte bankacılık krizi tehlikesinin artmasına yol açan unsurların aşağıdaki gibi sıralanabilmesi mümkündür. Finansal serbestleşme ile ortaya çıkan tüm bu faktörler bankacılık krizlerinin oluşmasını kolaylaştırmakta ve çabuklaştırmaktadır. (Kazgan, 1997, 171-172)

- Finansal serbestleşmeyle birlikte etkin bir gözetim ve denetim mekanizmasının oluşturulamaması, ahlaki riziko ile ters seçim gibi sorunlara yol açabilmektedir.
- Finansal serbestleşme, bazı finansal kurumların hızlı büyümesini kolaylaştırmakta ve niteliksiz müşterilerin ve banka yöneticilerinin sektöre girmesine yol açmaktadır.
- Gerek denetleyiciler gerekse bankaların kredi yöneticileri geçmişe göre daha serbest çalışan bir mali sistemi yönetmek için gereken uzmanlığa sahip olmayabilmektedirler.
- Firmaların sağlam olmayan mali yapılarına rağmen, iyimser beklentiler nedeniyle kredi talebinde bir artış varsa; faiz oranlarında aşırı yükselmelere yol açabilmektedir.
- Finansal serbestleşme ile faiz oranlarının serbest bırakılması, kısa vadeli kaynaklarla uzun vadeli fonlama yapan bankaları olumsuz etkileyebilmektedir.

Hükümet müdahaleleri: Özelleştirme uygulamalarının giderek artmasına rağmen birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de devlet

bankaları bankacılık sistemi içerisinde önemli ölçüde paylarını korumaktadır.

Devlet bankaları, açık veya örtülü olarak özel mülkiyetteki bankalardan daha çok hükümet müdahaleleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak bankacılık sektöründeki hükümet müdahaleleri, zaman zaman devlet mülkiyetindeki bankaların faaliyetlerinin de ötesine uzanabilmektedir. Şöyle ki; bankalar özel mülkiyette olsalar bile, hükümetler kredilerin belirli sektörlere tahsisini etkileyebilir, belirli borçlulara ayrıcalık sağlayabilir, bankaların piyasa faiz oranlarının altında devlet tahvili bulundurmalarını zorunlu tutabilir, bankalar için yüksek karşılık yükümlülükleri veya vergiler koyabilir. Dolayısıyla, birkaç büyük imtiyazlı borçlunun iflası veya ekonominin genelindeki (belli bir sektöründeki) çökme bir veya birden fazla bankanın sermayesini eritebilir ve bu durum bankacılık krizinin ortaya çıkmasına yol açabilir. (Kindleberger, 1978, 28-63)

4. Bankacılık Kriz Teorileri ve Bankacılık Krizlerinin Etkileri

Son yıllarda dünyanın pek çok bölgesinde ortaya çıkan finansal krizler ve bunların en önemli sebeplerinden olan bankacılık krizleri, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri etkilemektedir.

Bankacılık sisteminde meydana gelen krizlerin ekonomiye etkilerinin diğer sektörlerde meydana gelen krizlerin etkilerinden oldukça fazla olması nedeniyle çeşitli araştırmalar yapılmış ve bu konuda bazı teoriler ortaya atılmış olup, bunlara ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

4.1. Bankacılık Kriz Teorileri

Bankacılıkta kriz teorileri genel olarak dört yaklaşımla ele alınmaktadır. Bunlar;

- Asimetrik Bilgi Yaklaşımı,
- Monetarist Yaklaşım,
- Tesadüfi Çekme Yaklaşımı ve
- Fischer-Minsky-Kindleberger Yaklaşımı'dır.

Asimetrik bilgi teorisi: Asimetrik bilgi, piyasalarda karar alma aşamasında diğer taraf hakkındaki yatırıma ilişkin gerekli bilginin, taraflardan birisi tarafından bilinirken diğerleri tarafından bilinmemesi veya yetersiz bilgiye sahip olunmasıdır. Bankacılık kesiminde ise asimetrik bilgi; bankalara fon sağlayanların, bu fonun kullanımı hakkında bankalara göre aynı bilgiye sahip olmamaları veya bankanın verdiği kredilerin müşterilerce ne tür bir yatırımda kullanıldığı konusunda bankanın müşteriye oranla daha az bilgiye sahip olması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bankaların kullandıkları krediyle ilgili bilgilerin bankaya fon sağlayanlarca tam olarak bilinmemesi kendileri açısından belirsizliği ve riski arttırdığından, bu durum bankalara sağlanan fonların azalmasına ve hatta mevcut fonların geri istenmesine sebep olmaktadır. (Akerlof, 1970)

“Asimetrik Bilgi” olarak nitelendirilen, taraflardan birinin diğerine göre daha fazla bilgiye sahip olması, mali piyasalarda iki tür sorun yaratmaktadır. (Akerlof, 1970)

- Ters Seçim (Adverse Selection): İşlem(sözleşme) yapılmadan önce ortaya çıkmakta ve yeterli bilgiye sahip olunması durumunda yapılmayacak bir işin yapılmasına neden olmaktadır.
- Ahlaki Riziko (Moral Hazard): Ticari veya finansal işlem veya ilişkide istenmeyen durum veya olumsuzluk sözleşmenin yapılmasından sonra ortaya çıkmaktadır.

Asimetrik bilgi yaklaşımına göre finansal piyasalarda borçluların kredi verenlere oranla bilgi avantajı bulunmaktadır. Çünkü borçlular üstlenecekleri yatırım projeleri hakkında daha fazla bilgiye sahiptirler. Ters seçim sorunu faizlerin yani borçlanma maliyetinin artması nedeniyle, mali durumu iyi borçluların kredi kullanmaması, mali durumu daha kötü olan müşterilerin kredilendirilmesi şeklinde ortaya çıkmakta, bu durum ise genellikle kreditor tarafından ilave teminat alınarak ya da sözleşmeye koyacağı ödeme takvimiyle ilgili maddelerle aşılmaya çalışılmakta, borçlu borcunu ödemediğinde teminat nakde çevrilerek zarar karşılanmaya çalışılmaktadır. Teminat yeterince kaliteli ise kreditorün zararı kapatılacağından, kredi verenle kredi alan arasında asimetrik bilgi önemli bir faktör olmak-

tan çıkmaktadır. Borçlu firmaların varlıklarının değerinde ani ve büyük düşüşler olması halinde teminatın değeri de düşmekte ve bu ters seçim sorununu kredi verenler açısından daha önemli hale getirmekte, bu da sorununun azaltılmasında teminatın önemini ortaya koymaktadır.

Kredi verenlerle alanlar arasındaki asimetrik bilgi ahlaki riziko ile de sonuçlanabilir. Özellikle kredi kullananlar, bu kredileri daha riskli ama yüksek getirili projelere yatırabilirler. Bu yatırımların başarısız olması halinde, riskin büyük kısmı krediyi verene ait olurken; yatırım başarılı olursa kazanç krediyi kullananlara ait olmaktadır.

Monetarist yaklaşım: Monetarist yaklaşıma göre, bankacılık panikleri para arzında daralma nedeniyle genel ekonomik faaliyetlerde de daralmaya yol açmaktadır. Bu yaklaşıma göre bankacılık panikleri piyasadaki para arzına ve dolayısıyla ekonomik faaliyetlere etkileri sebebiyle önemlidir. (Karacan, 2000, 19-23) Bankacılık paniği halkın veya kurumların, bankaların ödeme güçlerine olan güvenlerini kaybetmeleri sonucunda banka tahaccümü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda söz konusu kişi ve kurumlar paralarını bankalardan hızla çekmek istemekte, sistemin yapısı gereği mali tablolarında vade uyumsuzluğu olan bankaların nakit ödemeyi sağlayamaması durumunda ise iflasları gündeme gelmektedir.

Tesadüfi çekme yaklaşımı: Bütün alacaklılar aynı anda paralarını çekmek için bankalara hücum ettikleri zaman hiç bir banka bunların hepsini bir anda ödeyemez. Bir bankanın pasiflerine kıyasla varlıkları daha uzun vadeli ve daha az likit olduğu için, sorunun maliyeti oldukça yüksektir. Bir kısım mevduat sahipleri diğer mevduat sahiplerinin paralarını çekmeye başladıkları kanısındaysa, geç kalan ya da kuyruğun sonuna düşenler bundan zarar görecekler, zarara uğramak istemeyen bütün mevduat sahipleri aniden bütün paralarını çekmeye karar verdiklerinde ise söz konusu bankalar için böylesine bir likidite talebinin karşılanması olanaksız hale gelecektir. (Jorion,1997, 183-185)

Fischer-Minsky-Kindleberger yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre finansal kriz daha önce yaşanan aşırı genişlemenin zorunlu bir sonucudur. Fisher'e göre konjunktörde daha önce ortaya çıkan yukarı

doğru çıkışa, ekonominin kilit sektörlerinde karlı yatırım fırsatlarına yol açan dışsal olaylar neden olur. Bu dışsal olay ya da olaylar, üretim ve fiyat artışlarına yol açarak, sektörlerde yeni yatırımları teşvik eder. Artan karlarla birlikte yükselen fiyatlar daha fazla yatırımı teşvik ettiği gibi, spekülasyonu da teşvik eder. Banka kredisi ile karşılanan ve bütünüyle borçla finanse edilen bazı yatırımlar mevduatı ve para arzını arttırarak fiyatları yükseltir, daha fazla borçlanmayı teşvik eder. Bu süreç, genel bir aşırı-borçluluk durumuna yol açabilir. Böylesi bir durumda beklentilerdeki bir değişme krizi ateşleyebilmektedir.

Minsky'ye göre ekonomi konjonktür ile yukarı giderken, finansal yapı daha kırılgan ve daha hassas hale gelmektedir. Mekanizma Minsky'ye göre şöyle işlemektedir: Konjonktür yukarı doğru giderken yeni yatırımların gerçekleşmesi için aşırı bir finansman talebine yol açılır. Yeni yatırımların bir kısmı doğrudan kısa vadeli banka kredileriyle, bir kısmı öz kaynaklarla, bir kısmı da uzun vadeli kredilerle karşılanır. Ekonomi genişledikçe yarattığı aşırı finansman talebi faiz oranlarının yükselmesine yol açar. Faiz oranı arttıkça da üç faktör daha kırılgan bir finansal yapı yaratacak yönde işlev görür. Bu faktörler; borçla finansmanda artış, uzun vadeli borçtan kısa vadeli borca kayış, finansal kurumlara olan güvende azalıştır.

Kindleberger, yukarı doğru giden bir ekonomik trendde, bankaların yeterli oranda risk karşılığı ayırmamasına ve varlık piyasalarında yatırımcılar arasında yüksek derecede spekülatif faaliyete yol açan "canlılığın" önemine değinmektedir. Kindleberger, hisse senedi piyasalarının birbirleriyle olan bağlantılarına değinerek, krizin uluslararası yayılımını açıklamıştır. Kindleberger, esnek bir kambiyo rejimini, krizin bir engeli olmak yerine uluslararası yayılmasını kolaylaştırıcı bir etken olarak görmüştür.

4.2. Bankacılık Kaynaklı Krizlerin Etkileri

Bankacılıkta krizden etkilenmenin iki aşaması vardır. İlk aşamada bir veya bir kaç banka, ardından da tüm bankacılık sistemi etkilenebilir. İkinci aşamada kriz yayılmakta ve artan faiz oranları, kredi maliyetleri ve kredi taleplerinin karşılanabilmesindeki yetersizlikler vb. nedenlerle ekonominin çeşitli kesimleri çok yönlü etkilen-

mektedir. (İlyas, 1998, 23) Bankacılık sisteminde ortaya çıkan bir krizin yaratacağı bu etkiler sektörel etkiler ve makro-ekonomik etkiler olarak iki grupta toplanabilir.

4.1.1. Sektörel Etkiler

Artan faiz oranları ve kredi maliyetleri, bankalar tarafından şirketlerin kredi taleplerinin karşılanamaması vb. nedenlerle kriz, yukarıda açıklandığı gibi ekonominin çeşitli kesimlerini çok yönlü etkilemektedir. Bankacılık krizlerinin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri aşağıda incelenecektir.

Banka tahaccümü: Banka tahaccümü, mevduat sahiplerinin bankacılık sisteminin rezervlerinin mevduat taleplerini karşılamaya-acağı düşüncesiyle mevduatlarını çekmek için aynı anda bir veya bir kaç bankaya başvurmasıdır. Bir bankaya olan güvensizlik nedeniyle meydana gelen bu çekilişler nedeniyle ortada kalan tasarruflar güvenilir olduğu düşünülen başka bankalara ya da piyasalara kayacaktır. (Karacan, 2000, 47) Eğer tasarruflar güvence altında ise yani güvenilen bir mevduat sigortası mevcut ise sadece sigorta kapsamı dışında kalan mevduat diğer banka ya da yatırımlara yönelecektir. Banka tahaccümü tek bir bankaya yönelik olabileceği gibi birden fazla bankaya da olabilir. Ancak tek bir bankaya olan tahaccüm, bankanın büyüklüğü önem arz etmekle birlikte, sistemin kendi içinde çözülebilir. Banka tahaccümünün bir sonucu da bankalardan çekilen mevduatın yastık altında tutularak, sistem dışına çıkarılmasıdır. (Karacan, 2000, 47) Bankalara olan güven kaybının yayılmasıyla nakit çekilişlerinin yoğunlaşması, para arzında daralmalara, harcamaların azalmasına ve bütün ekonominin bundan olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Banka tahaccümü sonucunda ortaya çıkabilecek bir başka gelişme de mevduat sahipleri tarafından daha güvenli olduğu kabul edilen menkul kıymetlerin, örneğin kamu menkul kıymetlerinin satın alınmasıdır.

Diğer bankalara mevduat kaçışı, nakde ve menkul kıymete yöneliş: Mevduat sahipleri bir veya birkaç bankaya tahaccüm ederek paralarını çektikleri zaman çeşitli alternatiflerle karşılaşmaktadırlar. Bu alternatiflerden birisi mevduat sahibi tarafından paranın güvenli olduğu kabul edilen diğer bankalara yeniden mevduat şeklin-

de yatırılmasıdır. Mevduat sahipleri tarafından bütün bankalara karşı güven yitirilmemişse çekilen mevduat bir başka bankaya transfer edilecektir. Bu durumda sektördeki toplam mevduat bankalar arasında yeniden dağılır; bankacılık sektöründe toplam mevduat değişmez ya da çok az azalır. Sistemdeki kuşku duyulan bankaların sayısı arttıkça mevduat sahipleri daha kuşkulu hale gelmekte ve çekilen mevduatla devlet tahvili ya da hazine bonosu gibi daha güvenli olduğu düşünülen menkul kıymetler de satın alınmaktadır.

Zararına varlık satışları: Bankalar aynı anda ve birlikte gelen mevduat çekiliş taleplerini karşılayabilmek için bazı varlıklarını aceleyle satmak zorunda kalacaktır. "Zararına satış "(fire sales) olarak adlandırılan bu satış, bankanın hiç bir ciddi araştırma yapmaksızın elde edebileceği satıştır. Zararına satışlar sonucunda banka likidite sorunuyla karşılaşabilecektir. Likidite sorununun ciddiyeti "zararına satış fiyatı" ile "piyasa denge fiyatı" arasındaki farkın büyüklüğüne bağlıdır.

Bunların dışında bankacılık krizleri; bankacılık sistemi üzerinde bankaların karlılıkları ile şube ve personel sayılarında azalma, banka birleşmeleri ve kapanmalar nedeniyle bankaların kendi sayılarında azalma, bankaların kriz ortamı ve sonrasında kredi verme konusunda aşırı temkinli ve isteksiz davranmaları nedeniyle kullanılan kredilerin miktarında azalış, krizin oluşturduğu güvensizlik ortamı nedeniyle mevduatın bir kısmının sistem dışına kaçması, bu nedenle fon taleplerinin yeterince karşılanamaması ve bunun sonucunda mevduat fazilerinde yükselme, tüm bunların sonucunda kredi faizlerinde yükselme şeklinde olumsuz etkiler de yaratabilmektedir.

4.1.2. Makro Ekonomik Etkiler

Bankacılık krizi para talebi ve arzında değişim, kredi hacminde daralma, faiz oranlarında yükselme, harcama ve talepte düşme, diğer sektörlerde üretim ve istihdamın düşmesi, tasarruf ve yatırımların azalması gibi makro ekonomik etkilere neden olmaktadır. (İlyas, 1998, 23) Bunların bir kısmı krizin önceden habercisi olarak ortaya çıkarken, bir kısmı eş zamanda veya krizden sonra ortaya çıkabilmektedir. (Dorukkaya ve Yılmaz, 1999)

Kredi hacminde daralma: Banka bilançosunun pasifini ilgilendiren mevduat, bankacılık krizleri sırasında daha güvenli olan menkul kıymetlere yönelirken aktifte de kredilerde azalma görülür. Problemlili kredilerin ise gerek krizlerin başlangıcında gerekse kriz esnasında aşırı bir biçimde yükseldiği görülmektedir. Bankaların kredi kullandırmada isteksiz davranma eğilimleri sonucu kredilendirme faaliyetlerinin zayıflaması ve kredi daralmasının ortaya çıkması, hem toplam talebi hem de toplam arzı etkileyerek ekonomik faaliyetler olumsuz etkilenmektedir. Bunun sonucu makroekonomik daralmadır. (Eğilmez ve Kumcu, 2001, 5-18)

Faiz oranlarında yükselme: Bankacılık krizi faiz oranlarının yükselmesine sebep olmakta, yükselen faiz oranları karların düşmesiyle firmalar üzerinde, ücretlerin düşmesi ve işsizlik nedeniyle de hane halkları ve tüketiciler üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle faiz maliyeti krizin etkilerini ve maliyetini ağırlaştırmaktadır.

Para talebinde değişim: Krizler belirsizliklere ve nakit ihtiyacı nedeniyle varlıkların tasfiyesine yol açtığından para talebi artabilir veya tasarruflar hazine bonosu, döviz ve parasal olmayan araçlara kaydığı için azalabilir. Sonuç olarak, kriz dönemlerinde para talebinde ani yükselişler veya düşüşlerle karşı karşıya kalınabilmektedir.

İşsizlik oranlarında artış: Krizlerin işsizlik üzerindeki etkisi iki boyutta olmaktadır. İlk olarak, krize giren bankacılık ve finans sektöründe işten çıkarmalar ile işsizlik oranı doğrudan artarken, diğer taraftan kriz ekonominin geneline yayılarak ile tüketim, üretim ve yatırımların düşmesi ile işsizliğe neden olmaktadır.

Menkul kıymet borsalarında düşüş: Bankacılık krizleri zararları artırdığından şirketlerin ve dolayısıyla hisse senetlerinin değerinde büyük değişimlere yol açmakta yani menkul kıymet borsaları bankacılık krizlerine güçlü bir biçimde olumsuz tepki vermektedir.

5. Bankacılık Krizlerinin Yönetimi

Bankacılık krizlerinin etkilerinin ve maliyetinin büyüklüğü, gelir dağılımına etkisi ve makro ekonomik boyutları krizin nasıl yönetildiği ve ne şekilde çözümlenmeye çalışıldığı ile yakından ilgilidir. Bu ne-

denle bankacılık krizleri ile başa çıkılabilmesi, krizlerin çözümlenebilmesi ve kontrol altında tutulabilmesi için her ülke kendi çıkarları için gerekli çabaları göstermelidir.¹

Bir ülkede yoğun şekilde kredi genişlemesi yaşanıyor, varlık fiyatları süratle aşırı değerleniyor ve tüm sektörlerde aşırı kapasite kullanımları yaşanırken, sermaye yetersizliğine rağmen bankalar kredi değerliliği bulunmayan müşterilere kredi kullanımına yoğun bir şekilde devam ediyorlarsa sektörün krize girmesi şaşırtıcı olmamalıdır.

Esasen bu koşullarda kullanılan grup kredileri, yönlendirme ile kullanılan krediler veya çeşitli şekillerde banka hakim ortaklarının banka kaynaklarını kullanmaları şeklindeki olumsuz bankacılık uygulamaları ve düzenleme ve denetleme sistemlerindeki zafiyetler piyasa katılımcıları ve karar alıcılar tarafından da bilinmekte ancak hem özel hem resmi kurumların yayın ve raporlarında tüm bu olumsuz faktörler zaman zaman görmezden gelinerek kamuoyuna mevcut durumun ekonominin uzun vadeli başarılı gidişatı ile ilgili olduğu görüntüsü verilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle sorunlu bir bankacılık sisteminin başlıca zaaflarından;

- Piyasa disiplinin zayıflığı,
- Düzenleme ve denetleme sistemlerinin yetersizliği,
- Kurumsal yönetimin ya da yönetimde etkinliğin bulunmaması,
- Ülkede kredi kültürünün gelişmemiş olması,
- Alınan kararlar ile uygulamalardaki bilgi akış süreçlerinin şeffaf olmaması ve
- Yargılama, iflas ve tasfiye yasalarının yetersizliği

¹ Yazarın "Finansal Krizlerin Çözümleme Süreçleri ve Yöntemleri(Türkiye Kore ve Meksika Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi" konulu doktora tezinde ülkemizde 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan bankacılık krizlerinin çözümleme süreçleri ve yöntemleri ile başarı düzeyi uluslararası tecrübeler ile karşılaştırılmış olup, "Türk Bankacılık Sisteminde Krizler ve TMSF Uygulamaları" adlı kitapta da söz konusu krizlerin ülkeye maliyetleri ile çözümleme gelirleri hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır.

gibi hususların mevcudiyeti krizlerin etkin bir şekilde yönetilip yönetilememesinde de etkili olan faktörler arasında dikkate alınmalıdır.

Bu çerçevede problemlili bankaların kapatılması veya yeniden yapılandırılması konusunda süratli ve kararlı olunması, finansal sisteme olan güvenin tekrar tesis edilmesi, kredilerin yeniden yapılandırılması için gerekli ve yeterli mekanizmaların oluşturulması, sorunlu varlıkların hızla çözümlenmesi ve bankacılık sisteminin uzun vadede karlı bir yapıya kavuşturulması için kapsamlı tedbirler alınması zorunluluk arz etmektedir. Öncelikler ilk olarak;

- Mali durumu tamamen bozulmuş olan bankalara merkez bankası tarafından başlangıçta sağlanan kredi kullandırımının durdurulması,
- Ülkeden yurt dışına sermaye çıkışlarının önlenmesi,
- Finansal sistemin istikrara kavuşturulması

konularına verilmelidir.

Daha sonra sorunsuz ve daha az sorunlu bankaların daha fazla zarar görmesinin önüne geçilebilmesi için ülke hükümetleri tarafından;

- Mevduat sahipleri ve kreditorler için devlet güvenceleri sağlanması,
- Mali durumları düzelemeyecek derecede bozulmuş kuruluşların kapatılması,
- Kapsamlı makro ekonomik istikrar programları ve bankacılık sistemi için yeniden yapılandırma planları hazırlanması gerekmektedir.

Kapatılması gereken, mali durumu en kötü ve tekrar düzelemeyecek derecede bozulmuş durumdaki kuruluşların belirlenmesi esnasında, ortaya çıkan zararın bankanın mevcut ortakları, yurt içi kreditorler ve kamu tarafından ne oranda paylaşılacağı oldukça önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bankaların kapatılmasıyla;

- Bunlara sağlanan destek nedeniyle katlanılan maliyetlerden ortadan kalkacak,
- Kreditorler ve banka eski ortaklarının zararı paylaşması sağlanacak,
- Kaynaklar mali durumları daha iyi durumda olan kuruluşlara tahsis edilebilecektir.

Bankaların likidite yetersizliği ve mali durumlarının bozulmuş olması gerekçelerine dayandırılarak kapatılması kararının alınmasının akabinde banka bilançolarında taşınan ve değersiz hale gelen alacaklara karşılık ayrılması; belki de zararın başlangıçta düşünülenenden çok daha fazla olduğu gerçeğini de ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle kapatılma kararı verilen her banka için kamuoyu gerekçeli olarak ve kapsamlı bir şekilde bilgilendirilmeli, kapatmanın neden zorunluluk arz ettiği hakkında tatminkar açıklamalar yapılarak politikaların uygulanabilirliğinin sağlanması için kamuoyu desteği sağlanmalıdır.

Ülkede kurumsallaşma kapasitesinin yetersiz oluşu, krizin ortaya çıkarmış olduğu zararların vakit geçirmeksizin kabul edilerek tedbir alınması için otoritelerin alması gerekli kararları olumsuz yönde etkilemektedir. Daha kötüsü krizlerin çözülmesi aşamalarında uygun olmayan politikaların seçilmesi ya da gerekli politikaların geciktirilmesi veya uygulamaya konulmaması arzu edilmeyen sonuçlara da yol açabilmektedir.

Reel sektördeki kriz öncesi dönemlerde yaşanan aşırı kapasite kullanımının ardından kriz esnasında ve süresince kredi talebinin keskin bir şekilde düşmesi ve ekonomik durumun kısa vadede olumlu sinyaller vermemesi nedenleriyle ve ayrıca borçlarının büyük bir bölümü döviz kredilerinden oluşan kredi borçlularının bir taraftan da kredi değerliliklerini süratle kaybetmeye başlamaları karşısında bankacıların kredi kullandırmalarında daha dikkatli, aşırı titiz ve isteksiz davranmalarının sonucunda, özel sektöre kullandırılan kredilerin reel büyüme oranları yavaşlamaktadır.

Bununla birlikte kredi kullandırım koşullarını belirleyen her türlü politikanın bankaların mevcut durumlarını daha da kötüleştirme-

mesi için (örneğin kredi faiz oranlarının düşürülerek bankaların kar marjlarının azaltılması kredi kullandırmalarını olumsuz yönde etkileyecek, buna bağlı olarak bankaların mevcut karlılık düzeyini olumsuz yönde etkilemek suretiyle yeni sermaye gereksinimine ihtiyaç doğuracaktır.) son derece dikkatli uygulanması gerekmektedir. Diğer taraftan bankaların sermaye yapısı iyileştirilmeden ve kar elde edebilecek hale getirilmeden ve aynı zamanda reel sektöre borçlarını ödeme kabiliyeti ve gücü kazandırılmadan kredi hacminde reel büyüme beklenmemelidir.

Finansal krizden dolayı mali bünyeleri ciddi şekilde tahrip olmuş kuruluşların varlıklarının gerçekçi bir şekilde değerlemesinin yapılması, bunların net değerlerinin tespit edilebilmesi oldukça önemli bir başka sorun teşkil etmektedir. Sürekli değişen ekonomik koşullar ile piyasa değerlerinin tespit edilebilmesindeki zorluklar nedeniyle bankaların tahsili gecikmiş alacakları (sorunlu krediler) büyük ölçüde değer kayıplarına maruz kalmaktadır. Sorunlu kredi alacaklarının değerlendirme çalışmalarının başarılı olabilmesi ve mevcut durumu gerçeğe yakın bir şekilde yansıtabilmesini teminen;

- Kredilerin sınıflandırılması,
- Kredi zarar karşılıklarının usullere uygun şekilde ayrılması,
- Kredi faiz gelir ve gider reeskont ve tahakkuklarının gerçeğe uygun yapılması,
- Teminatların gerçekçi olarak değerlendirilmesi

konularının sıkı kurallara bağlanarak, bankaların ve bankaları yöneten ve denetleyen kişi ve kuruluşların gerekli dikkati göstermeleri için ülkelerin düzenleyici otoriteleri tarafından tedbir alınmasının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda tüm ülkelerin sermaye yeterliliği konusundaki düzenlemeleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde tamamlamaları gerekmektedir. Tecrübeler kredi zarar karşılıklarının gerçeğe uygun şekilde ayrılması halinde bankaların sermaye gereksinimi içinde olduklarının anlaşılabilirliğini göstermektedir. Bu süreçte bankalara ciddi şekilde zayıflamış bulunan mali bünye ve sermayelerini yavaş yavaş güçlendirebilmeleri için gerekli süre tanınmalıdır.

Tahsili gecikmiş alacakların ve diğer değer düşüşüne maruz banka varlıklarının yönetimi ve bunların tahsil ve tasfiye çalışmaları bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması süreçlerinin en karmaşık ve en zor aşamalarından birisidir. Tüm koşullar altında ve her zaman başarılı sonuçlar veren tek bir strateji bulunmamakla birlikte;

- Sorunlu varlıkların kendine has özellikleri,
- Bu varlıkların büyüklüğü ve dağılımı,
- Ülkede mevcut yasal ve idari koşullar

dikkate alınmak suretiyle ve her banka için ayrı bir strateji uygulanması ve uygulanan stratejinin zamanlamasının iyi ayarlanması halinde başarı sağlanması mümkün olabilecektir. Uygulanan bu stratejilerin varlıkların tasfiye işlemlerinin tahmini süresi, varlıkların mülkiyet hakkının devir alınıp alınmayacağı ve tasfiye işlemleri için merkezi bir yapının kurulup kurulmayacağı hususlarını dikkate alması gerekmektedir.

Finansal sistemde yaşanan sorunlar aynı zamanda reel sektördeki sorunları da yansıtmaktadır. Bu nedenle bankaların sorunlarının çözümlenmesinde sadece banka sermayelerinin yeniden yapılandırılması yeterli olmayıp aynı zamanda reel sektörün bankalara olan borçlarının da yeniden yapılandırmaya tabi tutulması gerekmektedir.* Ayrıca finans sektörünün yeniden yapılandırılması politikaları kurumsal yönetim anlayışının gelişmesine ve yerleşmesine ve

* Zira ülkemizde 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizlerin ardından 4743 sayılı kanun ile finansal krizler sonucu ödeme gücünü yitirmiş reel sektör şirketlerinin faaliyetlerini sürdürmeye devam ederek yeniden üretim ve ödeme gücü kazanmalarına olanak sağlamak amacıyla mali sektöre olan borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Bu kapsamda Nisan 2005 itibarıyla "İstanbul Yaklaşımı" çerçevesinde 318 firmaya ait 5.960 milyon USD tutarındaki borç yeniden yapılandırılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bir Yeniden Yapılandırma Deneyimi, TSKB, Ağustos 2005.) Ayrıca "Anadolu Yaklaşımı" adı verilen ve KOBİ'lerin mali sektöre borçlarının yeniden yapılandırılmasını öngören 5569 sayılı kanun kabul edilmiş, bu kapsamda bankalar ve diğer mali kurumlar ile kredi ilişkisi içinde olup, 31 Ekim 2006 tarihine kadar açılmış ve banka ya da diğer mali kurumlar nezdinde donuk veya şüpheli alacaklar hesabına intikal eden kredileri bulunan, finansal darboğaz içindeki KOBİ'lerin, finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde belirlenecek süre ve koşullarla, geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine olanak sağlanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Av. Şakir Balcı, "22 Soruda Anadolu Yaklaşımı", Güncel Hukuk Yayınları, İstanbul, Mart 2007.)

reel sektörün aşırı riskler almasının önlenmesine de katkıda bulunmalıdır.

Sonuç olarak çeşitli etmenlerle ortaya çıkan bankacılık krizlerinin topluma ve ulusal ekonomilere etkileri çok ağır olmakta, tamamen önlenmesi ve gelecekte oluşmayacağını garanti edilmesi mümkün bulunmamakta, erken uyarı sistemleri de dahil olmak üzere krizlerin önceden tespit edilebilmesi için yapılan çalışmalarda henüz her zaman doğru bulgulara ulaşılamamakta ancak tüm bunlarla birlikte her ülkenin kendine has koşulları dikkate alınmak suretiyle maruz kalınan zararların en aza indirilebilmesi mümkün bulunmaktadır. Bu kapsamda bankacılık krizlerinin çözülmesi süreçlerinde şu noktaların altının özellikle çizilmesinde yarar bulunmaktadır olup, bir bankacılık krizinin çözülmesi önemli oranda yönetsel bir sorun olmaktadır.

Buna göre krizin çözümlenebilmesi hükümetlerin hızlı ve sürekli bir şekilde gerekli tedbirleri almasına ve alınan bu tedbirlerin kararlılıkla uygulanmasına, yasal ve idari zorlukların ortadan kaldırılabilmesine, konu ile ilgili kurumlar arasında yeterli koordinasyonun bulunmasına, uygulanan strateji hususunda bir fikir birliği sağlanabilmesine, popülist politikalardan kaçınılmasına, uygulamalardan olumsuz etkilenen gruplardan gelebilecek baskılara karşı dirençli davranılabilmesine bağlı bulunmaktadır, aksi durumda alınacak sonuçlar yetersiz olmakta ve zaman zaman istenmeyen sonuçlar da oluşabilmektedir.

Krizlerin çözümlenebilmesinde çok önemli faktörlerden birisi de krizin başlangıç dönemlerinde bankaların uğradıkları zararın gerçekçi bir şekilde kabullenilmesidir. Aksi halde gerekli önlemler yeterli ve etkin bir şekilde alınamamakta, belki kısa süreli ve geçici bir rahatlama sağlanmakta, ancak bu tür çözümler daha ağır krizlerin önemli nedenlerinden biri haline gelmektedir.

6. Sonuç

Finansal krizlerin başlıca nedenleri arasında; bankacılık sisteminin sorunları, yanlış ekonomi politikaları ile bunun sonucunda

gelen yapısal bozulma, sermayenin reel üretimde değerlendirilen bölümünün azalması ve uluslararası sermaye hareketlerinin olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olan başlıca faktörler; bankaların temel özellikleri, bankacılık sektörünün yapısı, bankaların yurt dışı kaynaklara bağımlılığı, makro ekonomik faktörler, banka pasiflerinin büyümesi, finansal liberalizasyon ve hükümet müdahalelerinden kaynaklanmaktadır.

Bankacılık krizlerinin etkilerinin artmasında etken olan zaafardan başlıcaları ise; piyasa disiplinin zayıflığı, düzenleme ve denetleme sistemleri ile iflas ve tasfiye yasalarının yetersizliği, yargılama sistemlerinin etkin olmaması, otoritelerce alınan kararlar ile uygulamalardaki bilgi akış süreçlerinin şeffaf olmaması, ülkede kurumsal yönetişimin olmayışı veya yönetimde etkinliğin bulunmaması ve kredi kültürünün yeterince gelişmemiş olmasıdır.

Bankacılık krizlerinin etkilerinin ve kamuya olan maliyetinin büyüklüğü, gelir dağılımı üzerindeki etkileri ve makro ekonomik boyutları krizin nasıl yönetildiği ve çözümlenmeye çalışıldığı ile yakından ilgilidir.

Krizlerin çözümünde öncelikler ilk olarak; finansal kuruluşlara merkez bankaları ve maliye tarafından başlangıçta zaruri olarak yapılan kaynak aktarımlarının durdurulması ve ülkeden yurt dışına sermaye çıkışlarının önlenmesi konularına verilmelidir.

Sorumlu bankaların sistemden çıkarılması veya yeniden yapılandırılması için gerekli ve yeterli mekanizmaların oluşturulması, bunlara ait varlıkların hızla çözümlenmesi, finansal sisteme olan güvenin yeniden tesis edilmesi, bankacılık sisteminin istikrara ve uzun vadede karlı bir yapıya kavuşturulması için kapsamlı tedbirler alındığı takdirde krizlerin etkilerinin ve topluma olan maliyetinin azaltılması mümkün bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdiş, Muhammet.** "Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye." İstanbul: Beta Yayınları, 2000.
- Akerlof, George.** "The Market for Lemons: Quality Uncertainty and The Market Mechanism." *The Quarterly Journal of Economics* 84.3, 1970.
- BALCI, Şakir.** "22 Soruda Anadolu Yaklaşımı", Güncel Hukuk Yayınları, İstanbul, Mart 2007.
- Davis, E. Philip.** "Debt, Financial Fragility and Systemic Risk." Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Dorukkaya, Şakir ve Yılmaz, Hakan.** "Liberalizasyon Politikaları Aşırı Borçlanma Sendromu ve Arkasından Yaşanan Finansal Krizler." *Yaklaşım Dergisi* 7.75, 1999.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan.** "Krizleri Nasıl Çıkardık?" Creative Yayıncılık. İstanbul, 2001.
- Ersoy, Hicabi.** "Finansal Krizlerin Çözümleme Süreçleri ve Yöntemleri (Türkiye Kore ve Meksika Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi)" T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mart 2007.
- Ersoy, Hicabi.** "Türk Bankacılık Sisteminde Krizler ve TMSF Uygulamaları", Karacan Yayınları, Ankara, Aralık 2008.
- Goldstein, Morris ve Turner, Philip.** "Bankacılık Krizleri: Kökenler ve Politika Seçenekleri." Çeviren Ali İhsan Karacan'ın Sunuşu", İstanbul: Dünya Yayınları, 1999.
- İlyas, Atilla.** "Asya Krizi Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri." İstanbul: İ.T.O. Yayınları, 1998.
- Jorion, Philip.** "Value at Risk: New Benchmark for Controlling Market Risk." McGraw Hill, N.Y. 1997.
- Karacan, Ali İhsan.** "Bankacılık ve Kriz." İstanbul: Creative Yayıncılık, 2000.
- Kaufman, George G.** "Bank Failures, Systemic Risk and Bank Regulation", *The Cato Journal* 16.1, 2000.
- Kaufman, Daniel and Mehrez, Gil.** "Transparency, Liberalization and Banking Crises", *The World Bank*, Aug. 1999.
- Kazgan, Gülten.** "Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen." İstanbul: Altın Kitaplar, 1997.
- Kindleberger, Charles.** "Manias, Panics and Crashes." New York: Basic Books, 1978.
- Mishkin, Frederic S.** "Financial Policies and Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries" January 2001.
- Mishkin, Frederic S.** "The Economics of Money, Banking and Financial Markets." New York: Harper Collins, 1992.
- Muradoğlu, Gülnur.** "Globalizasyon, Dünya ile Bütünleşme ve Kriz: Finansal Liberalizasyonla Nasıl Başa Çıkılır?" *Active Bankacılık ve Finans Dergisi* 23, 2002.